

6. Prvič v življenju berem besedo »opasilo«, kar izpričuje sicer, da premalo poznam goriške izraze, a prav zaradi tega ne spada v knjigo, ki hoče zajeti samo besedni zaklad Dol-Otlice.

7. Višek iz pogreškov nepopravljenega prepisa pa je vsekakor »slana« na str. 15. [Slana v junijski vročini in suši (!)].

Prepisa zaradi bolezni nisem mogel sam pregledati.

Pomisliti je dalje treba, da se je povest stavila v Trstu, popravljala v Gorici.

Ni s tem rečeno, kakor že omenjeno, da so vsi takšni pogreški navedeni, na zgolj tiskovne se pa nisem oziral.

Dovolite, da se pri tem dotaknem tudi načelnega vprašanja, ki so ga hoteli nekateri sprožiti pri tej knjigi: bili so mnenja, da bi moral biti v knjigi samo en motiv, dočim naj bi ga drugi osvetljevali samo mimogrede. Jaz sem drugega mnenja, ker gre za občestvo vasi in se v resnici ne osredotočuje samo v enem motivu. Zame so bili vsi motivi važni. Velikonja

Franc Bevk: Človek proti človeku. Zbr. sp. III. zvezek, str. 408. Založba Jugoslovanske knjigarne. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru 1937.

Iz naslova se ne spozna, da je to zgodovinska povest iz 14. stoletja, kakor bi hotel pisatelj obrniti pogled v splošnočloveško in v nadčasovno zakonitost. Bila je to doba propadanja, da v njej še zdaj rajši gledamo mogočne razvaline starega, kakor težko vstajenje novega življenja. Pravi srednji vek je bil mogočna stavba, zgrajena na svetovnem nazoru idejnega realizma. Po njem imajo pravo resničnost le splošne ideje (pojmi), individualne stvari in osebe so le upadek ideje, zato so tudi nepopolne in manj resnične; pravo bitnost imajo le v celoti in splošnosti (universalia ante res). To je v bistvu Platonov nazor, posnet iz miselnosti jezika, ki ima tudi za posamezne stvari le vrstne, splošne pojme, vsaka beseda pomeni splošno idejo. Posledica idejnega realizma (sedaj bi rekli idealizma) je, da ljudje više cenijo splošnost in skupnost kakor posamezne stvari. Osebna volja se ukloni skupni, in individualnost avtoriteti, ki predstavlja skupnost. Etika nepopolnega človeka je ljubezen in odpoved, ki vežeta človeštvo v celoto; altruizem je več ko egoizem, in splošna uporaba stvari je važnejša ko privatna last. Država je bolj ideja človeške skupnosti kot organizacija sile, ker jo le zvestoba vazalov veže v enoto; a križarske vojne pričajo, kako je tudi ona znala mogočno razviti zunanjo moč. V 14. stoletju pa že dobiva oblike novo pojmovanje stvari, nominalizem, ki pravi, da so resnični le individui, splošnost pa je brez realnosti in da so splošna imena ljudje šele pozneje dodali (universalia post res). Zdaj postane individuum važnejši ko celota ali avtoriteta in povsod vstaja uporni duh. Verski reformatorji trdijo, da je zveličanje navezano na osebni doživljaj združitve z Bogom, ne na skupnost edinozveličavne cerkve. Vazalska zvestoba se spremeni v pohlep po osebni moči in po kopičenju privatne lasti, ki so jo nekdanj smatrali za rop. Univerzalna ideja človeštva tako pade v pozabo, da vitezi, nekdanji zaščitniki prostosti in pravice, postajajo cestni razbojniki, ki ponoči napadajo trgovce in kmete. Nominalizem (zdaj bi rekli realizem) seveda ni tega kriv in je bil za tedanji čas celo potreben, da se je pogled obrnil

od spekuliranja s pojmi v stvari in izsledovanje prirodnih zakonov. Individualizem je poleg verskega odpada rodil tudi lepše sadove, ki so prišli šele v renesansi in 19. stoletju do veljave, n. pr. prebujenje narodov, človeško dostojanstvo itd. A ker je zabredel v enostranost in se odtrgal od smisla življenja, se sedaj sodobno gledanje resnice zopet čedalje bolj opira na srednjeveško načelo *καθόλου*, ki pravi, da individuum ni odtrgan od celote, ampak se oblikuje iz splošne moči, da individualna zavest vstaja šele iz splošne zavesti.

Snov Bevkove povesti je upor goriških plemičev, z grofom Henrikom III. na čelu, proti oglejskemu patriarhu, ki je bil tudi posvetni knez v Furlaniji, Istri in Kranjski. V letu 1349. divja strašna kuga po deželi, potem ko so jo že opustošili veliki potresi, kobilice in razbojniški vitezi. Uporniki mislijo, da je prišel čas, ko bodo mogli na patriarhov račun razširiti svojo posest. Res se jim posreči, da umore patriarha Bertranda, a novi patriarh Nikolaj, brat Karla IV., ki pride iz Češke z nemškimi najemniki, zopet upostavi vlado in se nad morilci strašno maščuje. Središče romana, od koder se pleto niti do patriarhove in uporniške stranke, je grad slovenskega plemiča Božidarja pri Cerknem na Goriškem. Uporni duh časa proti avtoriteti je zajel tudi oba njegova zakonska otroka Jerka in Ireno. Kakor se plemiči upro proti patriarhu, tako se Jerko iz upora proti surovemu viteškemu življenju upre očetu in stopi v samostan. Hčer je oče obljubil razbojniškemu vitezu, a ona se je že zaljubila v viteza očetu nasprotno stranke, Friderika de Portisa, v katerem živi še stari viteški ideal. Božidarja doleti v boju z uporniki smrt. De Portis se zdaj lahko poroči z Ireno, a odločeni so mu le kratki dnevi sreče. Po zavratnem umoru patriarha, pri čemer je pa on nedolžen, ga vendar kot upornika zadene strahovita kazen z vso iznajdljivostjo propadajočega človeštva. Izdan od nekdanjega prijatelja, pade v roke patriarha Nikolaja, čigar krvniki mu v počasnih mukah odrežejo nos, jezik, ušesa, iztaknejo oči in po obglavljenju odsekano roko obesijo na mestna vrata v naslavo krviželjni množici. Zdaj nastopi za Jerka dolžnost, da zapusti samostan in gre braniti za svojo sestro domači grad, ki si ga lasti patriarhov pristaš in nekdanji ženin, razbojnik Volderik. Jerko pri obrambi pogine sredi požara, Irena pa se reši, a se da po navadi prenapetega časa zazidati. (To so bile t.zv. *inclusae*.) Od Božidarjeve rodovine ostane še njegov in njegove dekle nezakonski sin Ambrož, od Portisa pa njegov sluga in potujoči pevec Vigando, ki doživlja sklepni akord povesti iz kaotičnega časa: »Dan je, pride noč in bo zopet dan.«

Ves roman je slika razpadajoče npravnosti in vseh človeških vezi v nekem času s podobnimi razmerami kakor v svetovni vojni, ko so ljudje padali iz družinskega in družabnega reda na prvotno živalsko stopnjo. Osebe ne poznajo več drugih ciljev ko skrb za golo življenje in upor. V tlačenih je uporna misel proti grabežljivemu plemiču, plemič se upira knezu, otroci očetom, kakor se cela doba gradi na upor proti ideji. To je obenem upor čutnega in nagonkega človeka proti višjemu vzgonu človeške narave, ki je ustvarila moralni red družbe. Vohunstvo razbije zaupnost med ljudmi, egoističen pohlep uniči ideal zvestobe, da se spreminja v izdajstvo.

Ljudje brez moralnega ravnotežja postajajo plen nebrzdane sile trenutka in viteška plemenitost se umakne surovosti. Tako udari graščakov hlapec za plačilo tlačana s sulico in plemič tepe z bičem onega, ki mu pove resnico, ne pa onega, ki je kriv. Nasilje dobe se kaže zlasti v krutosti kaznovanja: kmete natikajo na kole, razbojniški vitez odreže patriarhovi vohunki jezik. V višje človeštvo se dvigajo le Jerko, Irena in de Portis, ki jim svetijo že skoraj zadušeni krščanski in viteški ideali. Zdi se, da vidi pisatelj rešitev problema o upor v dejavni ljubezni in preprosti resnici »Odpovej se meču!« ki jo oznanjata meniha Rafael in Elija, toda na koncu tragedije se odpira bodočnost onim, ki so bili prej hlapci in dekle. Bevk le rahlo naznači cilje, življenje naj se samo razlaga.

Izraz tragedija ni neprimeren, ker pisatelj že z razdelitvijo v pet delov naglaša značaj drame v petih dejanjih. S Pregljem ima skupno to, da so poglavja v posameznih delih bolj strnjena v enoten tok kakor razločno oddeljena. Podrejenost poglavij občutju celote je podobna impresionistični sliki, kjer tudi obrisi stvari nekako izginjajo, pa tudi neprekinjenemu toku dramatičnega dejanja z enotnim efektom. Dramatična povest doseže vrhunec napetosti ob koncu tretjega dela po zavratnem umoru patriarha Bertranda. Pisatelj, ki ne ljubi glasnega patosa, izraža to napetost zadržano kot bolečino narave. »V tihoti pozne noči se je dvignil ranjeni konj, vpil in tožil kot človek. — Po nebu je plaval mesec, sijal čez polje in gozdove, ki so trepetali v vetru, kakor da se tresejo od groze.« To je groza balade. Padajoči četrti del, ko se Jerko poslovil od desnice de Portisa, grozo spreminja v trden razumski sklep, konec petega dela pa ima že pripoveden značaj. Po stopnjevanju do viška nastopi padanje.

Dramatični elementi se kažejo še drugače. Bevk ni vseveden pisatelj, ki nič ne pove, od kod vse to ve, ampak stališčen epik, ki hoče le to vedeti, kar vedo osebe. Podobno mora dramatik biti v ozadju, ki sploh ne more drugače govoriti kot po svojih osebah. Stališčni epik se imenuje zato, ker gledamo dejanje le s stališč posameznih oseb v povesti, ne pa lastne pisateljeve izjave. To je še vedno osnovna lastnost tega pripovedovanja, čeprav ga ne izvaja več z vso doslednostjo, včasih že začitimo vsevednega pisatelja. Mesto da bi objektivno poročal o Božidarjevem gradu, predloži različna stališča: kaj govore o njem ljudje, kako se razgovarja o njem skupina mimoidočih vitezov in kaj meni sam Božidar o njem. Enako pisatelj ne pove natančneje, ali je Ziliola ljubila Jerka ali ne, ampak celo sam ugiblje iz njenih besed in njenega ponašanja, kaj je resnica (str. 109). Bralcu ostane naloga, da stališčne vtise zveže v enotno občutje. Stvari (osebe in dogodki) pri tem ostajajo v ozadju in izgubljajo jasne orise, vse težišče je preneseno v notranjost, kako osebe povesti stvari doživljajo. Pri Sienkiewiczu ali pri Finžgarju vidimo jasnost dogodka, tukaj je zavrt v impresionistično poltemo doživljanja, ki ga ne zvemo od avtorja, ampak od njegovih oseb. Dalje se avtorjevo pripovedovanje trajno zavija v govor njegovih oseb; to se imenuje psevdoobjektiven govor. Avtor začne poročati, a naenkrat začitimo, da to govore njegove osebe. N.pr.: »Vezla je odejo. Rdeče rože z zlatom pretkane (avtor). Kdo bo spal pod to odejo?« (To je že nekak samogovor

Ziliole, avtor pa ga podaja kot svoje poročilo). Psevdoobjektivni govor je preskok iz epičnega pripovedovanja v dramatično doživljanje, ko da slišimo osebo govoriti. Pri Bevku je nebroj takih primerov. Dramatični element so tudi mnogoštevilni monologi in dialogi, v vse večji meri ko v starejši povesti. Prej je pisatelj pripovedoval fantaziji poslušalcev, nova impresionistična tehnika pa hoče vse predočevati za oči kot na odru. Poleg tega je starejši roman povedal, kdo govori, tu pa je treba večkrat šele ugibati ime govoreče osebe. Oseba ostane v poltemi, le njen doživljaj izstopa. To je sicer visoka kultura pripovedovanja, a je nekoliko utrudljivo za bralca, zato se najnovejši čas od dramskega uprizarjanja zopet vrača k stari epični tehniki.

»Človek proti človeku« je roman iz dobe začenjajočega se individualizma in strank, katere konec smo morda doživeli s svetovno vojno. Pisatelj je razvil v njem vso svojo silo in ustvaril v svojem slogu dovršeno delo.

Dr. J. Šilc.

Franc Bevk: Ubogi zlodej. Gorizia 1937. Unione editoriale Goriziana. Tipografia Consorziale Trieste. Strani 170.

Snovna vsebina povesti je zajeta iz goriškega življenja in kar najbolj preprosta. Ubog kočar ne najde več doma svoje žene in hčerke, ko se vrne iz gozda. Od soseda zve, da so ženo v njegovi odsotnosti odpeljali v norišnico v Benetke, hčerko pa dali nekemu sosedu v rejo. Žena je bila res nekoliko omejena, pravi vzrok je pa bila pohlepnost nekega drugega soseda, ki je hotel kot varuh dobiti oblast nad revno kočarjevo posestjo. Ta brezsrčnost kočarja tako razsrdi in zmede, da krivcu zažge gozd. Vtaknejo ga v trimesečni zapor. Ko se vrne, najde ženo spet doma, a zakonski mir je uničen, ker je tujina ženo predrugčila in ji vdahnila željo po gosposčini. Res kmalu postane žrtev gosposkega zapeljivca, ki pa mora pobegniti v mesto pred kočarjevo jezo. Ženo pa zdaj navda tako sovraštvo do moža, da res zbesni in ga v spanju ubije.

Povest je ponatis iz Doma in sveta 1934/35, a pisatelj jo je skrbno popravil, dodal v sredi novo trinajsto poglavje in konec. Dasi je vsebina v bistvu ostala ista, je vendar iz popravkov in dodatkov opaziti nekoliko zmernejšo stilistično voljo. Prej je hotela biti povest le izrez iz življenja, ki naj se samo razlaga, zdaj je pisec čutil potrebo, da ta izrez dopolni in pojasni usodo oseb, kar je bilo prej prepuščeno bralčevi domišljiji. Spoznanje neke osebe, ki bi drugače morda ostalo samo osebno in stališčno mnenje (18. pogl., str. 105), je zdaj podal na koncu kot lastno izjavo, ki gre od prejšnje naključnosti v jasnejšo zakonitost življenja: »Človek je lahko srečen tudi v svoji bedi. Gorje nastane, kadar tuja roka samovoljno poseže v njegovo usodo.« Tuja roka je premodro pokroviteljstvo občinske oblasti, za katero se skriva le pohlepnost sosedov. Bevkovo življenjsko gledanje izvira iz nazora, da je sedanji človek osamljen individualist, ki ga ne bodo obudile v skupnost onemoglo kričeče teorije o občestvu, ker so v bistvu le nasilje nad krščansko človeško naravo. Njegov človek se odpira le občestvu ljubezni, ki pa je že zdavnaj zadušeno v egoizmu. Tudi človek proti človeku pozna le individuum in maso, ne pa človeške skupnosti. (Masa je le